

szemlélő akar lenni, de egy szép napon anélkül, hogy tudná miképpen történt, maga is belekeveredik a csetepatékba, mert „ahol emberek vannak emberi dolgokkal, ott nem lehet az ember egyszerű néző”.

Schöpfung Aladár új regényének ez az egyik végső rezüméje. S mindazt, ami ebből a végső rezüméből következik, Schöpfung magára nézve is kötelezőnek érzi. Meseszövése és alakjai formálásánál ugyan ragaszkodik a kötelezőnek érzett „impassibilité”-hez, de regényéből mégis oly spontán lírai hæv tör elő, mintha csak első személyben beszélne. „Mindennek a szótár az oka. Ha például kiirtanák belőle azt a szót, hogy háború, egy idő múlva maga az intézmény is feledésbe menne. Jó egynehány dolog van a világon, ami csak azért él, mert még meg van a neve. Ez az oka, hogy nem lehet szépen élni, hogy az ember nem lehet csak ember és semmi más. Ma mindenki valami világnézethez, párthoz, osztályhoz, felekezethez tartozik. Mindenki visel valami egyenruhát vagy legalább jelvényt, és a különböző egyenruhák és jelvények gyűlölködve néznek egymásra. Alattuk pedig megszűnik, aki viseli: az ember. Ha megkérdezed, miért gyűlölik egymást, nem tudják megmondani csak másoktól tanult szövegeket idéznek. Az lesz a vége, hogy az emberek elszoknak a gondolkodástól... A mai emberiség valami amorf képződmény: egyes dolgokban hatalmasan előre haladt, másokban messzi elmaradt. Technikában, orvostudományban igen nagy a haladás, erkölcsben, szépségben még nagyobb a visszaesés. Te, öcsém, már ebből a korból való vagy. Számodra ez a világ. Nem is sejtethed, hogy mi az, amit mi öregek nélkülölünk s amiért rosszul érezzük magunkat benne. Bizonyos veszélyténvező van ma mindenben. Az emberek nem érzik magukat biztonságban, tehát nyugtalanok, ingerlékenyek, sértődöek. Nem vetted észre: mennyi fanatikus van ma minde-

nütt?... A fanatikus mindig gyanakoszik mindenkire. Önmagára is, valahol a lelke mélyében. Erőszakosan bizonyítja, hogy igaza van, mert nem biztos benne, hogy csakugyan igaza van. Talán azért is megyek el innen olyan könnyen, mert én még tulságosan szépen éltem. Mai embernek nem illik ilyen szépen élnie” — mondja élete nagy tanulságaképpen a regény egyik öreg s legrokonszenvesebb szereplője.

A realitásra s szenvedélynélküliségre való törekvésnek s az állandóan visszatérő liraiságnak ez az ütőközése, külön vibrálást ad Schöpfung új művének. Kegyetlen tisztasággal ábrázolt alakjai így egy állandóan villódzó fény-árny játékban állanak, amely csak növeli plaszticitásukat.

Schöpfung Aladár kritikai műveiben higgadt és elfogultságmentes, mint amilyen állítólag az utókor. E regényében kissé elvesztette e higgadtságát, de ez a „veszteség” csak növeli műve kvalitásait s emellett írói bátorságát s helytállani akarását bizonyítja. (Förgács Antal)

SZEMLE FERENC: MAS OSILLAGON. (Erdélyi Enciklopédia kiadás. Kolozsvár.) Vékony ér mentén, viz ellenében megindulva, próbáljuk megkeresni e kötet őseit erdélyi irodalmunkban. A tétel felállítására ez: állapotrajz irandó egy többségből kisebbségivé alakult életsorsról, mely egyúttal az egész erdélyi magyarság sorsának átalakulását tükrözze s magának a magyarságnak beilleszkedését a kisebbségi sorsba. Kezdetben vala Székely Mózes Zátonya, egy vak ember regénye, akinek minden könyöke sérelmeket surol. A Zátony hőse felnőtt ember, abban a korban már, ahol nehezen megy az alkalmazkodás. Kialakult egyéniség, lelki rugalmasság híjjával. Csak romantikus végkéjfejlés lehetséges ebben a korban, önkinzó tépelődések sorozata után a nagyszerű halál. Ezt kívánja bizonyítani Székely Mózes, de a végén más következte.

tésre jut az elfogulatlan olvasó. Ez a kialakult egyéniség már nemcsak a háború utáni Erdélyben, de a háború utáni Magyarországon sem leli helyét. A megváltozott világ fekszik mellére mázsás súllyal, mely alatt a régi lelki berendezésű ember úgy érzi, hogy meg kell fuldania. Képtelen lélegzetet venni. Más eszményeket dajkált ifjúságában, más életcélokat tűzött maga elé férfikora küszöbén, más fogalmi voltak erkölcsről, hitről, hazáról. Utána vagy vele csaknem egyidőben, Berde Mária írta meg a földreform regényét, a Földindulást. A feladott tételt Berde szorosabban markolta meg s így közelebb jutott az átmenet állapotának külső-belső érzékeltetéséhez. A birtokos család alól kicsuszó föld köré csoportosított események több alkalmat kínáltak különböző életsorsok kiábrázolására. A család tagjai különböző életkorúak és különböző jelleműek. A kivezető ut meglátása már pedzi azt a célzatot, mely az újabb nemzedék Szemléreben az ifjúság öntudatraébredésekor jelentkezik. Anyagiakban lefokozott életkörülmények között tessék új elhelyezkedést keresni a mélyebb rétegekben, a gyökerek körül és testi-szellemi munkával gyarapítani azt a megtartó erőt, mely ezekben a rétegekben tömény alakban, öntudatlanul van jelen. Városi környezetben Ligeti Ernő csak a „lecsuszás“ folyamatát tudja érzékeltetni az állásából elbocsátott tisztviselő regényében (Fel a bakra). Csak megkapaszkodni, csak egyéni megélhetésünket biztosítani valahogy, akárhogy: ez Ligeti hősné mottója. Az élehetetlen középosztálybeli értelmiségi sorsának alakulása ez, ki magasabb célokat sohasem hordozott magában, csak előbbrejutást megfelelő időközökben a ranglétrán és vénségére a tisztes nyugdíj reményét. Lelki átalakulást itt hiába keresnél. Csak a körülmények változnak, a megélhetés gondjai súlyosodnak, ebből kell a hősné kikászálódni valamiképpen.

Szemlér valamennyinél módszerebben — s tegyük hozzá: egyoldalubban — fogja meg saját korosztályának átlépését a többségi sorsból a kisebbségbe. Regényes önéletrajzot ír, amilyen átmeneti műfajt a regény és az emlékirat között. A beállításban nagy segítségére van mestere, Proust, kitől az aprólékos környezetrajzot s az ebbe illeszkedő aprólékos és mégis világos vonalvezetésű lélekrajzot tanulta. Gyermekszemmel kezdi nézni a felnőttek világát és a gyermeknek ilyen esetekben előjogai vannak. Csak azt vétetheti vele észre az író, amit akar és kiküszöbölheti látóköréből mindazt, melynek leírása a kezdetben felvett célzat kibontakozását zavarná. Ezért egyoldalú a Szemlér könyve s ezért nem adja a kisebbségi fiatalember átlagtípusát, de az a típus, melyet ő ábrázol előttünk, mégis különösképpen jellemző. A családi környezetben az apa békebeli harcos katolikus író és állami tanár, ki dunántúli létére erdélyi szász kisvárosban él és erdélyi magyar főszolgabíró lányát veszi feleségül. Erőven gyökeresedik bele maga is az erdélyi földbe, más égtájokról hozott élet és világlátásával. Szemlért láthatólag az erdélyi nagyapa érdeklői felmenői közül leginkább. Benne sejti és sejteti a régi erdélyi világot, melyben az unoka még erősen korlátozott öntudattal mozog. Az anya erős gyakorlatisága és szíves harca a családi életszint fenntartásáért, ugyancsak az erdélyi asszony fajképét mutatja. A nagyváltóság székelyudvarhelyi gimnazista korában éri az időközben Udvarhelyre költözött családot. Az erősen vegyes lakosságú Segesvár után a szinmagyar udvarhelyi környezet és ebben a háború végének váratlan omlásos földrengése: jól meglátott és jól láttató részletei a könyvnek.

A kisebbségi élet első éveit Brassó esnek. Az állami tanárból felekezeti igazgató lesz Brassóban. Fiából kellemetlen lény: az igazgató

fia. Ez helyzeti elbizakodottsággal telíthetné, de ő csak mérsékelten elbizakodott, bár környezetében a kisebbségi társadalom első tudatra-serkenő mozgulásait ugyancsak lekicsinylő, fölényes módon ítéli meg. Az ifju nem látja vagy nem akarja látni, vagy környezetében nem illik meglátnia, hogy másutt Erdélyben, különösen Kolozsvárott, micsoda erőfeszítések folynak a kisebbségi létforma tudatosítása körül. Az ifju nem olvas ujságot, úgy látszik, pedig az ujság abban az időben, még erősen cenzurázott állapotában is, lázmérője volt a kisebbségi társadalom vajudó vonaglásainak. Csak brassói kränzchenekig és egymást tullicitáló műkedvelésekig lát a nagyocskó gimnazista szeme. (Különb. bizonyos ráeszmélésekért nem kellett volna Bucurestibe fáradnia. Az a nemzedék, melyhez e sorok írója is tartozik, világosan levonta a helyzet következtetéseit már akkor és világosan kimutatta, hogy az Ady és Kossuthok emigrációjának egy változata csupán a kisebbségi sors, tehát az út sem lehet más, csak az Ady és Kossuthok útja.)

Az igazgató fia a bucarestii egyetemet választja előkészítő tanfolyamul a kisebbségi életre. Ugyanaz a sors éri, mint Kacsó Vákvágányon-jának hőst, ki elsőként került a kolozsvári román egyetemre. Renegát lesz azok szemében, akik a begubózás, az elzárkózás, az akkoriban divatos „passzivitás“ látószögéből nézik az új világot. Kacsó hőse derékbátörök ebben a visszás helyzetben, mert alulról jön, földmives családból és nem tud megbirkózni a kettős megterheléssel, (kétszeresen kisebbségi sorsban, saját nemzetiségével és az uralkodó többségi nemzettel szemben). Az igazgató fiának könnyebb tultenni magát ezen és hálából a kritikai nemzetlátást kapja lelki vértetű a sorstól. Azt a kritikai nemzetlátást, melynek azidétt már püspök-előharcosai is vannak, akik megírják az ifjuság számára kalautznak a Magyar fa sorsát. Innen

derül ki, hogy az Adyra eszmélés nem a bucarestii egyetemen tanuló magyar ifjak leleménye, hanem kézenkapott örökség az elődnemzedéktől. Minuazonáltal a bucarestii tanumányi évek jó leckét adtak az igazgató fiának. Nemcsak azt tanulta meg, hogy a románok csakugyan sokan és nálunk sokkal többben vannak, de azt is, hogy lehet elfogulatlan szemmel nézni őket, nemcsak ellenségesen. Sőt tanulni lehet tőlük és barátságot lehet kötni velük, mert közöttük is vannak művelt, szeretetreméltó és elfogulatlan emberek. Ez a brassói környezetből kinövés első komoly jele. A táguló látókör a világvárossá fejlődő fővárosban furcsa életsorokat és tisztes feladatokat hoz a kisebbségi ifju közelébe. Még zürzavaros mindez, de alkalmas arra, hogy osztályönzéseken túl kikristályosodjék a felismerés: akik kevesebben vannak, azoknak szorosabban kell összezárkózniok, mert csak így óvhatják meg magukat az elkallódás veszedelmétől. A megújuló Bucuresti háztömbjein dolgozó magyar munkás és a Cismigiuban sétálgató magyar cseléd és szolgátomegek s a bennük öntudatlan tudatossággal működő összetartó erő az igazgató fiából, a jótanulóból, a még mindig kedvezményezett középosztálybeli értelmiségi ifjuból, csakugyan új embert gyúr. Már nem elfogultan és kizárólagosan katolikus, nem elfogultan és kizárólagosan magyar, már ember az emberetelenségben, a társas társtalanságban. Lehet, hogy kissé megérinti a szocializmus szellője is, de nem számol be arról, hogy eljutott-e odáig? Azonban eljutott ahhoz a kisebbségi tipushoz, mely lelkiileg felkészült az Ady és Kossuthok örökségének átvételére.

A prózairó Szemlér a költő Szemlérnek nem válik szégyenére. Első nagyobblélegzetű munkája ez és nem érezni rajta a kezdő kapkodását. Talán csak a szélesen induló kezdet és az utolsó fejezetek elnagyolása mutat né-

mi, könnyen kiheverhető egyenetlenséget. A prousti iskola nem rossz iskola. Kuncz Aladár óta nincs tudatos követője Erdélyben. Bizonyoságtétel is akar lenni Szemlér részéről, hogy szűk provincializmusokból szélesebb, naposabb magaslatokra vágyik, ahonnan egyetemesebb, átfogóbb a látás. Egy lépés az Európa felé s mégsem szintelenítő lépés. Nemerdeyi olvasó számára könnyebben megközelíthető, de az erdélyi is magára ismerhet benne. Erdéklődéssel nézünk a folytatás elé. (Szentimrei Jenő)

A KÉT ALFA. (Adorján Péter regénye, Grafica, Oradea, 1939). Különösebb írói és elvi igények nélkül megírt története két embernek és egy asszonynak. Sajnos a témának annyi, közöttük klasszikus, változatát ismeri az olvasó, hogy szinte magától értődő, mikor a szándékosan megoldás nélkül végződő könyvet bizonyos kiábrándulással teszi le. Mert nemcsak a kérdés akár esztétikai, akár társadalmi megoldását nem kapta, de aligha egyetlen színt, szempontot vagy motívumot, sőt figurát is. A „két Alfa”, a társas könyvkiadó cég két unokatestvér-tulajdonosa nagyrészt a történet eseménytelensége következtében válik tipussá, az asszonnyal együtt, aki az egyik Alfa felesége, de a másikat szereti s akiről szerző a befejezetlenségért való mentegőzésben árulja el, hogy „szerelme megint afele az Alfa felé fordul, aki nincs mellette”. Ilyen körülmények között valójában lényegtelen, hogy a szigorúan csak regényfigurákként felfogható és elképzelhető alakok miként állnak az olvasó előtt. Henrik éppúgy lehetne rossz férj, mint ahogy jó s Márton lehetne éppoly racionális, mint amilyen romantikus, a cselekmény azzal adott, hogy a folyton más után vágyakozó Hella egyikhez férjhez ment. Azzal viszont, hogy az olvasó s a kiadóhoz intézett levele szerint maga a szerző sem tudja, ki mellett dönt végül, nyitva marad a

regény végén is. Hogy az olvasó ilyen körülmények között nem is érdeklődik különösebben a megoldás iránt, az természetes. Az egésznek semmi köze ahhoz, ami az olvasó körül van s a cselekmény még az eseménytelenségből következően tultengő, kitervelt, kerek, frivol epizódjaival sem ér el hozzá. És nem is azért, mert térben oly messzi esik tőle minden hely, ahol a könyv hősei megfordulnak, hanem egyszerűen azért, mert ösztönösen érzi, hogy algiri bordélyban, Földközi-tengeri világítótoronyban, konstantinápolyi szállodában, mindenütt olyasmit akarnak elhíttetni vele, ami nem létezik. (KKJ.)

RADÓ ARPAD: VIHAROS NAPOK. Céltalan lenne afölött elmélkedni, hogy napi aktualitású írások könyvben való közreadása mennyire hasznos s milyen szempontok szerint kell ezek kiválogatását végezni. Bármennyire sodróan érdekesek legyenek is az események, melyek körülvesznek bennünket, kitöltik életünket és fojtogatnak, a széljegyzetek, amiket az újságíróknak módjában van az eseményekhez fűzni, nagyon hamar megmerevednek, érdektelenné válnak és idegenek lesznek számunkra. Az események ugyanis, melyekről ir befjezetlenek s az újabb összefüggések egész más megvilágításban tárhatják eléink ma azt a különösen közéleti és politikai jelenséget, amit az újságíró a maga idejében esetleg helyesen látott. Maga az általánosság, a háborútól való félelem, az emberek rosszasága s a humanista szemszög viszont nem hatnak. Ezért legüdébbek és legközelebb állók Radó Árpád gyűjteményében azok a cikkek, melyek befejezettek. „Az egész rendszer elhibázott”, ahol a hős meghalni megy a spanyol front-ra, a „Halál az uccán” és „Az ügyész”, aki ugyancsak meghal. S ezért állunk tanácstalanul az „Angol óra” kereskedőjével és családjával szemben, akiről, tudatunkban egyre a zsurnalizmus iránti